

Alcohol, Violence, and Crime from a Criminological Perspective

ŠTEFUNKOVÁ, M.

Department of Addictology, 1st Faculty of Medicine, Charles University in Prague and General University Hospital in Prague, Czech Republic

Citation: Štefunková, M. (2012). Alkohol, násilí a kriminalita z kriminologické perspektivy. *Adiktologie*, (12)2, 128–136.

SUMMARY: *Undoubtedly, alcohol holds a unique position among addictive substances. Despite its relatively high risk, alcohol is a legal substance and its consumption is socially accepted in most cultural environments. Research studies and criminological theory show that a correlation between alcohol use and crime exists. In relation to alcohol-related crime, two main categories – primary and secondary alcohol-related crimes – may be considered. This article is (primarily) concerned with the second group, with a particular focus on the role of alcohol in violent crime. The aim of the article is to highlight the factors that may, in addition to the psychopharmacological effects of alcohol, be relevant for the relationship between alcohol use and violence and for estimates of the extent of alcohol-related crime.*

KEY WORDS: ALCOHOL – VIOLENCE – INTOXICATION – CRIMINALITY – ALCOHOL USE – INTERRELATIONSHIP – ALCOHOL-RELATED CRIME

Submitted: 23 / DECEMBER / 2011

Accepted: 1 / MARCH / 2012

Grant support: Ministry of Health of the Czech Republic, Internal Grant Agency, Grant No. NS/10034-4.

Address for correspondence: Michaela Štefunková, PhD. / stefunkova@adiktologie.cz / Department of Addictology, 1st Faculty of Medicine, Charles University in Prague and General University Hospital in Prague, Apolinářská 4, 128 00 Prague 2, Czech Republic

Alkohol, násilí a kriminalita z kriminologické perspektivy

ŠTEFUNKOVÁ, M.

Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta, Univerzita Karlova v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze

Citace: Štefunková, M. (2012). Alkohol, násilí a kriminalita z kriminologické perspektivy. *Adiktologie*, (12)2, 128–136.

SOUHRN: Mezi návykovými látkami má nepochybně své specifické místo alkohol. Navzdory své poměrně vysoké rizikovosti jde o látku legální, jejíž konzumace je ve většině kulturních prostředí společensky akceptovaná. Výzkumné studie i kriminologické teorie poukazují na to, že mezi užíváním alkoholu a trestnou činností existuje pozitivní korelace. V souvislosti s alkoholem lze uvažovat o dvou hlavních kategoriích trestné činnosti – primární a sekundární alkoholové kriminalitě. Předmětem zájmu autorky je druhá z prezentovaných skupin, kde se jako nejvýznamnější jeví zejména kriminalita násilná. Cílem je poukázat na faktory, které mohou být vedle psychofarmakologického účinku alkoholu relevantní z hlediska vzájemného vztahu užívání alkoholu a násilí a při určování rozsahu kriminality související s alkoholem.

KLÍČOVÁ SLOVA: ALKOHOL – NÁSILÍ – INTOXIKACE – TRESTNÁ ČINNOST – UŽÍVÁNÍ ALKOHOLU – VZÁJEMNÝ VZTAH – ALKOHOLOVÁ KRIMINALITA

● 1 ÚVOD

Vliv užívání návykových látek na trestnou činnost jedince je předmětem zkoumání řady autorů (viz např. Pernanen, 1982; Brochu, 2006; Hammersley, 2008). Vzájemný vztah těchto dvou jevů je velice komplikovaný a nelze stanovit nějaký obecně platný model vzájemné souvislosti (Štefunková,

2011). Situaci totiž komplikují zejména faktory jako osobnost uživatele a charakter konkrétní návykové látky. Účinky jednotlivých návykových látek na lidský organizmus se totiž značně liší a neexistuje tedy ani všeobecná shoda o možném kauzálním nexu mezi těmito dvěma jevy.

Došlo do redakce: 23 / PROSINEC / 2011

Přijato k tisku: 1 / BŘEZEN / 2012

Grantová podpora: IGA MZ, grant č. NS/10034-4

Korespondenční adresa: JUDr. Michaela Štefunková, Ph.D. / stefunkova@adiktologie.cz / Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta, Univerzita Karlova v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze, Apolinářská 4, 128 08 Praha 2

Mezi návykovými látkami má nepochybně své specifické místo alkohol. Navzdory své poměrně vysoké rizikovosti, jde o látku legální, jejíž konzumace je ve většině kulturních prostředí společensky akceptovaná (Holcnerová, 2010).

I když je možné tvrdit, že střídá konzumace může mít pozitivní sociální vliv, dlouhodobá či nadměrná konzumace alkoholu může vést ke vzniku závislosti (Skála, 1987) a prokazatelně způsobuje závažné zdravotní (viz např. Zima, 2006) i sociální škody (srov. Plant et al., 2010). Zvlášť nebezpečné je užívání alkoholu u dětí a mladistvých (Nešpor & Csémy, 2011; Bellis et al., 2009).

Zahraniční výzkumné studie prokázaly existenci vzájemné souvislosti mezi užíváním alkoholu a výskytem násilí (viz např. Collins & Messerschmidt, 1993; Chermack & Taylor, 1995; Gyimah-Brempong & Racine, 2006). Násilí související s alkoholem může mít různé formy a často vede toto konání k naplnění znaků skutkové podstaty konkrétního trestného činu.

Podle některých odhadů je alkohol přítomen u 63 % všech násilných trestných činů a až 82 % napadení (Barnwell et al., 2006). Podle jiných zdrojů (Home Office, 2004) bylo registrováno užití alkoholu pachatelem přibližně v jedné třetině případů domácího násilí, přičemž pachatelé domácího násilí jsou častěji těžcí pijáci a alkoholici než příležitostní konzumenti. Zneužívání alkoholu je také spojováno se sexuální kriminalitou (Brichcín & Spilková, 2002) a sebevraždami. I když některé studie zjistily podstatně zvýšené riziko spáchání násilného činu v rámci 24 hodin po požití alkoholu (Haggård-Grann et al., 2006), účinek alkoholu jako přímého spouštěče agresivního jednání není úplně zřejmý. Výsledky norské studie (Bye, 2007) zase prokázaly souvislost v tom smyslu, že i při kontrole ostatních možných působících proměnných bylo zvýšení prodeje alkoholu o 1 litr per capita následováno zvýšením míry násilí o 8 %.

I když drtivá většina užití alkoholu nevede k násilné činnosti a většina násilných činů nezahrnuje pití, je konzumace alkoholu považována za významný rizikový faktor v souvislosti s pácháním i viktimizací násilné trestné činnosti (Bye, 2007).

● 2 PRIMÁRNÍ A SEKUNDÁRNÍ ALKOHOLOVÁ KRIMINALITA

V závislosti od role a podílu alkoholu na trestném postihu pachatele lze v zásadě uvažovat o dvou základních skupinách trestné činnosti související s alkoholem:

- 1/ trestné činy s přímou alkoholovou konotací,
- 2/ trestné činy s nepřímou alkoholovou konotací (Pérez-Díaz, 2000).

V prostředí České republiky se pak jeví jako vhodnější označit analogicky k běžně užívanému dělení na primární a sekundární drogovou kriminalitu (Zábranský et al., 2001) trestné činy první skupiny jako primární a trestné činy druhé skupiny jako sekundární alkoholovou kriminalitu.

● 2 / 1 Primární alkoholová kriminalita

Do této skupiny lze zařadit trestné činy, při nichž je užití, intoxikace nebo opatřování alkoholu za okolností zákonem uvedených znakem skutkové podstaty trestného činu¹. V ČR jde zejména² o trestný čin ohrožení pod vlivem návykové látky³ podle § 274 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále TZ), kterého se pachatel v základní skutkové podstatě dopustí, vykonává-li ve stavu vylučujícím způsobilost, který si přivodil vlivem návykové látky, zaměstnání nebo jiné činnosti, při kterých by mohl ohrozit život nebo zdraví lidí nebo způsobit značnou škodu na majetku. Půjde tedy zejména o trestné činy v dopravě. V širším smyslu sem lze zařadit i trestný čin podání alkoholu dítěti podle § 204 TZ, i když se v tomto případě přímo intoxikace pachatele nevyžaduje. I když má podle Kuchty, Válkové et al. (2005) tento trestný čin osobitě postavení, lze do této kategorie zařadit i trestný čin opilství podle § 360 TZ. V tomto případě jde o skutkovou podstatu v jistém smyslu specifickou, která vychází z konceptu tzv. „Rauschdeliktu“. Trestného činu opilství se dopustí pachatel, který se požitím nebo aplikací návykové látky přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti (tedy v době spáchání trestného činu nemůže ovládat své konání nebo rozpoznat jeho protiprávnost, což by za jiných okolností trestnou odpovědnost vylučovalo), v němž se dopustí činu jinak trestného. Pachatel se tedy nepotrestá za trestný čin, kterého se v nepřičetnosti vyvolané požitím návykové látky dopustil, ale bude vůči němu vyvozena trestní odpovědnost za spáchání trestného činu opilství. V této souvislosti je potřeba zmínit i případy „actio libera in causa“. Jde o případy, kdy se pachatel do stavu nepřičetnosti přivede přímo v úmyslu trestný čin spáchat. V takovém případě se i navzdory nepřičetnosti vůči němu vyvodí plná trestní odpovědnost podle obecných zásad a trestný čin opilství se nepoužije („actio libera in causa dolosa“). Tzv. napítí se na „kuráž“. Druhou formu představuje „actio libera in causa culposa“. Jde o případy, kdy pachatel spáchal trestný čin z nedbalosti a tato nedbalost spočívá právě v tom, že se přivedl do stavu nepřičetnosti.

● 2 / 2 Sekundární alkoholová kriminalita

Do této kategorie patří trestné činy, při nichž sice konzumace alkoholu není znakem skutkové podstaty, nicméně alkohol je hlavním důvodem jejich spáchání.

Jde zejména o trestné činy spáchané v opilosti, kdy mává alkohol iniciační charakter a působí na odstranění sociálních a morálních zábran (Kuchta, Válková et al., 2005). Z výše uvedeného je zřejmé, že půjde hlavně o různé druhy

1/ Užívání návykových látek má rovněž trestněprávní význam při posuzování trestní odpovědnosti a ukládání sankcí.

2/ Kromě uvedeného je zneužití návykové látky jednou z alternativ objektivní stránky skutkových podstat některých trestných činů vojenských (§ 384; § 385; § 388).

3/ Dle § 130 TZ je alkohol považován za návykovou látku.

násilných trestných činů, do úvahy rovněž přicházejí i trestné činy mravnostní nebo verbální. Také je možné předpokládat vysoký podíl nedbalostních trestných činů. Oproti jiným druhům nelegálních návykových látek půjde pravděpodobně o nižší podíl majetkové kriminality (srov. Štefunková, 2011; Bennett, 1998). V porovnání s uživateli nelegálních drog jsou uživatelé alkoholu pod menším tlakem vyhledávat nelegální zdroje příjmů na financování svého užívání. Užívání alkoholu je mnohem levnější, alkohol je dobře dostupný a velká část i problémových uživatelů je schopna své potřeby uspokojit z legálně nabytých zdrojů.

Jako samostatnou kategorii vymezují Kuchta, Válková et al. (2005) trestné činy jinak související s nadměrnou konzumací alkoholických nápojů. V tomto případě je zdůrazněn především negativní vliv chronického užívání alkoholu a role užívání alkoholu jako možného kriminogenního faktoru. Tyto trestné činy lze považovat za součást sekundární alkoholové kriminality, nicméně určení role alkoholu v etiologii kriminálního jednání bude jistě komplikovanější než v případech, kde je pachatel přímo intoxikovaný v době spáchání činu.

V souvislosti s alkoholem lze identifikovat i trestné činy, při nichž hlavní motivací pachatele byla vyšší zranitelnost oběti jako následek jejího užívání alkoholu. V tomto případě alkohol působí na rozhodování a konání pachatele kvalitativně odlišně, proto je vhodnější tuto skupinu vymezit samostatně jako tzv. „terciární alkoholovou kriminalitu“.

● 3 MOŽNÉ VYSVĚTLENÍ VZÁJEMNÉ SOUVISLOSTI

Jasně teoretické vymezení kategorií kriminality související s alkoholem nicméně nedává odpověď na otázku, za jaký podíl trestné činnosti vlastně „může“ alkohol. V případě primární alkoholové kriminality bychom si počet případů mohli ještě dohledat v oficiálních statistických datech orgánů činných v trestním řízení⁴. Mnohem komplikovanější však bude stanovení podílu sekundární alkoholové kriminality. Teorie i empirické studie se sice shodují na tom, že korelace mezi konzumací alkoholu a různými formami násilí (které často vedou k jednání kriminálnímu) je pozitivní, nicméně ani statisticky významná korelace neprokazuje jasný vzájemný příčinný vztah. Vyšší prevalence intoxikace alkoholem v době spáchání trestného činu vypovídá pouze o tom, že pachatelé či oběti konzumovali alkohol, ne že jeho konzumace automaticky vedla pachatele k spáchání tohoto činu (Pernanen, 1991).

Kromě psychofarmakologického účinku alkoholu totiž do hry vstupují i další faktory, které mohou významně modifikovat etiologii násilného, až kriminálního konání (viz např. Collins & Messerschmidt, 1993; White & Gorman, 2000).

Základy vysvětlení vzájemných souvislostí mezi užíváním alkoholu a kriminalitou lze hledat již u představitelů klasických kriminologických teorií, jako jsou teorie sociálního napětí a sociální dezintegrace (Merton, 1957), teorie sociálních vazeb (Hirschi, 1969) nebo teorie rutinních aktivit (Cohen & Felson, 1979). Tito autoři pohlíželi na užívání alkoholu hlavně v kontextu obecných kriminogenních faktorů.

Podle sociologických teorií může absence sociální integrace působit jako rizikový faktor ve vztahu k nadměrnému pití, alkoholismu a následně násilí. Hirschi (1969), jako jeden z hlavních představitelů teorie sociálních vazeb, zdůrazňoval především význam vztahu k tradičním institucím, jako je domov, škola nebo pracoviště. Pozitivní vztah totiž působí vůči deviantnímu konání jako kontrolní mechanismus (nadměrné užívání alkoholu pak může tuto vazbu narušit). Problémoví uživatelé a alkoholici často žijí v sociální izolaci a rizikově v obou směrech může působit i ekonomická deprivace (srov. Bye, 2007). Teorie rutinních aktivit hledá zase vysvětlení v životním stylu, zejména v souvislosti s „nočním životem“ (Cohen & Felson, 1979). Podle tohoto přístupu se riziko výskytu násilí zvyšuje úměrně s časem stráveným „venku“, mimo domov (srov. Calafat et al., 2011). Konzumace alkoholu je v rámci nočního životního stylu spjata se specifickým kontextem, který zvyšuje i riziko viktimizace.

● 4 ZÁKLADNÍ TEORETICKÁ VÝCHODISKA

K vysvětlení vzájemného vztahu mezi alkoholem a kriminalitou je možno přistupovat z mnoha aspektů. V následujícím přehledu se zaměříme na část sekundární alkoholové kriminality související s akutní intoxikací pachatele. Relevantní se v tomto směru jeví zejména kriminalita násilná (a násilí obecně). Cílem je poukázat na další vlivy, které kromě psychofarmakologického účinku alkoholu působí na etiologii pachatelova jednání a které je nutné zohledňovat při určování podílu kriminality „způsobené“ alkoholem.

● 4 / 1 Psychofarmakologický účinek alkoholu

Z výsledků experimentálních studií vyplývá, že alkohol zvyšuje riziko výskytu agresivního konání (Haggård-Grann et al., 2006). Za základní prediktor výskytu agrese je u uživatele považován psychofarmakologický efekt alkoholu na lidský organizmus. Akutní intoxikace alkoholem se projevuje většinou jako prostá opilost. Při nižších dávkách se působení alkoholu projevuje stimulačně⁵. „Dochází k psychomotorické excitaci s elací nálady, mnohmluvností, zvýšenému sebevědomí, posléze se objevuje snížení sebekritičnosti a zábrán, agresivita“ (Popov, 2003, p. 152). Ve vztahu k trestné činnosti je rizikový disinhibitivní účinek alkoholu, odbourávání zábrán (srov. Chermack & Taylor, 1995), narušená schopnost detekce nebezpečí, což může vést k nesprávnému

4/ Nehledě přitom na podíl latentní kriminality.

5/ Déletrvajícím konzumací vyšších dávek s vyšším obsahem alkoholu pak zvyšuje riziko viktimizace v důsledku útlumu.

posouzení rizikové situace. Na různé druhy negativních podnětů (provokace, výhrůžky, urážky) intoxikovaný jedinec může reagovat neadekvátně. Z výsledků experimentů zaměřených na lidskou agresi vyplývá, že jedinci, kteří konzumují alkohol, reagují na provokace agresivněji než jedinci, kteří alkohol nekonzumují (Barnwell et al., 2006). Nicméně je zřejmé, že psychofarmakologický model nefunguje univerzálně per se, ale je podmíněn (a ovlivněn) řadou dalších faktorů. Na výsledném bezprostředním efektu a projevech chování se podílejí kromě vlivů biologických i vlivy psychologické a sociální (Popov, 2003).

● 4 / 2 Osobnostní charakteristiky uživatele

Stejně množství alkoholu nefunguje stejně u dvou různých jedinců a bude se lišit v závislosti na pohlaví, věku nebo biologických či genetických predispozicích konzumenta.

Obecně je násilí spojováno s vyšším množstvím vypitého alkoholu a zejména s osobami problémových konzumentů. U pachatelů násilné trestné činnosti je ve větší míře, v porovnání s obecnou populací, zaznamenáno škodlivé užívání alkoholu. Někteří alkoholici se nicméně dopouštějí trestné činnosti bez ohledu na to, zda jsou aktuálně v čase spáchání intoxikováni.

Užívání alkoholu a páčání trestné činnosti spíše sdílejí společné rizikové faktory⁶, než že by šlo jen o kauzální nexus (White & Gorman, 2000). Mezi rizikové faktory možno zařadit genetické predispozice, temperament, antisociální poruchy osobnosti, negativní příklad rodičů, špatné vztahy s rodiči etc. Studie prokázaly zvýšené riziko násilného chování u jedinců s poruchou osobnosti (Haggård-Grann et al., 2006), kteří rovněž inklinují ke škodlivému užívání alkoholu.

Alkoholismus a antisociální poruchy osobnosti zvyšují ve vzájemné interakci riziko páčání násilných trestných činů (Collins et al., 1988). Moeller et al. (1998) rovněž zjistili, že konzumenti alkoholu s antisociální poruchou osobnosti jsou po užití alkoholu agresivnější než konzumenti bez této poruchy.

Co se týče genderové diferenciaci, nedávají zatím výsledky studií jasnou odpověď (Barnwell et al., 2006). Většina výzkumů se totiž zaměřuje zejména na pachatele/agresory – muže. I když muži jsou většinou častějšími konzumenty alkoholu (srov. Kubička & Csémy, 2008; Hibell et al., 2009) a statisticky se dopouštějí i významně více trestných činů, není možno z tohoto poměru automaticky dovozovat, jak ovlivňuje alkohol agresi u žen. Do budoucna je proto jistě žádoucí věnovat více pozornosti roli pohlaví v otázce násilí souvisejícího s alkoholem (Barnwell et al., 2006).

● 4 / 3 Prostředí a sociální kontext

Alkohol se většinou konzumuje ve společnosti. Sociální kontext, ve kterém se pít alkoholu odehrává, hraje rovněž vý-

znamnou roli v souvislosti s výskytem násilných činů. Jinými slovy, je možno identifikovat určitá místa nebo situace, které jsou rizikovější vzhledem k výskytu násilí spojeného s užíváním alkoholu. Jde zejména o bary či noční kluby, sportovní akce (srov. např. Moore et al., 2007), studentské koleje či univerzitní kampusy a jejich okolí (Lugo, 2006). Účastníci noční zábavy vykazují vyšší frekvenci zapojení se do násilného incidentu. Pětina respondentů z devíti evropských měst deklarovala zapojení do rvačky v průběhu předešlých 12 měsíců (Calafat et al., 2011b). Z britského průzkumu vyplývá, že riziko zapojení se do rvačky je ještě 2,5krát vyšší u účastníků noční zábavy, kteří konzumovali alkohol ještě před tím, než „vyrazili ven“ (Hughes et al., 2008). Bary nebo jiná zařízení (či místa), kde je pravděpodobné, že účastníci budou konzumovat alkohol, se označují jako tzv. „crime hot spots“ (srov. Eck et al., 2005), protože se tu setkává motivovaný pachatel a vhodný cíl a zároveň často absentuje efektivní sociální kontrola⁸. Studie potvrzují, že oblasti s vyšší hustotou zařízení podávajících alkohol vykazují také vyšší zatížení kriminalitou (Lugo, 2006; Gorman et al., 2005). Vysoce rizikové je v tomto ohledu zejména období víkendu (Lugo, 2006). Nejčastěji dochází k násilným incidentům v zavírací době, kdy se na ulici ve větší míře potkávají intoxikovaní jedinci (ICAP, 2008).

Lugo (2006) však poukazuje i na to, že to není jen kvantita, ale hlavně nízká „kvalita“ zařízení, která zvyšuje pravděpodobnost vzniku incidentů. Akce na drinky, prodej alkoholu podnapilým zákazníkům nebo jiné situace umožňující nadměrnou konzumaci alkoholu podporují vznik interpersonálních konfliktů. Negativně působí i uzpůsobení samotného zařízení (hluk, ztížený pohyb, špatné větrání, přeplněnost, k násilí tolerantní společenské prostředí, agresivní neprofesionální zaměstnanci etc.)

● 4 / 4 Národní a kulturní odlišnosti

Vzorce užívání a postoje k alkoholu se liší v jednotlivých zemích (nebo i mezi jednotlivými etnickými skupinami v rámci jednoho státu). Tyto rozdíly jsou dány jednak typem konzumovaných alkoholických nápojů, kontextem konzumace a množstvím alkoholu, které je v dané kultuře považováno za přijatelné⁹ (Holcnerová, 2010). Room & Mäkelä (2000) rozdělují země podle vzorců užívání alkoholu do čtyř zá-

7/ Tito respondenti rovněž uváděli vyšší množství vypitého alkoholu v průběhu večera. Nicméně souvislost mezi samotnou celkovou spotřebou alkoholu v průběhu večera a zapojením se do rvačky nebyla prokázána.

8/ Jde o tzv. kriminální trojúhelník (crime triangle). Autoři této teorie (Cohen & Felson, 1979) vycházejí z koncepce environmentální kriminologie, resp. teorie rutinních aktivit (viz výše).

9/ Specifické místo v tomto směru zaujímá Česká republika, která je tradiční pивní krajinou. I když je tento alkoholický nápoj vzhledem k nižšímu obsahu alkoholu méně rizikový než destiláty užívané na východ od našich hranic, spotřeba piva v ČR zůstává vysoká. Denní pití piva uvádí 18,9 % mužů a 2,1 % žen. Průměrná spotřeba piva při jedné příležitosti je přitom 1,5 l u mužů a 0,7 l u žen (Kubička, 2006).

6/ Tzv. „common cause“ model.

kladných skupin: (1) abstinující kultury, (2) kultury s ritualizovaným užíváním alkoholu, (3) kultury se všedním užíváním alkoholu, (4) kultury užívající nadměrné dávky alkoholu o víkendech, svátcích a slavnostech.

Rovněž se mezi jednotlivými kulturami liší i míra násilí souvisejícího s alkoholem. Rizikové v tomto směru budou zejména státy patřící do čtvrté z výše prezentovaných skupin. Riziko výskytu násilí je tedy vyšší v kulturních prostředích, kde je běžné nadměrné užití alkoholu v rámci jedné epizody než v kulturách, kde se sice pije často, ale množství zkonsumovaného alkoholu je nižší. V kulturních prostředích, kde je pití alkoholu integrováno do každodenního života a alkohol není primárně konzumován jako prostředek k vyvolání intoxikace (např. středomořské státy), byla zaznamenána nižší míra násilných incidentů souvisejících s alkoholem. Naopak v kulturách, kde alkohol není tak dobře integrován (např. severské země) nebo kulturách s ambivalentním postojem k roli alkoholu ve společnosti (např. Spojené státy), je tato míra vyšší (Room, 1976).

● 4 / 5 Vzorce užívání alkoholu

Psychoaktivní účinky závisí hlavně od množství zkonsumovaného alkoholu. Vzorce užívání alkoholu jsou spojovány i s výskytem násilných incidentů (Lightowers, 2011). V poslední době se zejména u mladých lidí v souvislosti s nočním životem mluví i o tzv. „nové kultuře intoxikace“ (new culture of intoxication), která je charakterizována změnami v tradičních vzorcích užívání alkoholu směrem k nadměrnému pití v rámci jedné epizody (srov. Tutengens, 2009).

Tzv. „binge drinking“ je typickým vzorcem užívání alkoholu hlavně mezi mladými lidmi a studenty (Adámková et al., 2009). U dospělého člověka znamená „binge drinking“ užití pěti a více drinků u mužů a čtyř a více drinků u žen v průběhu přibližně dvou hodin (National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism, 2007; srov. Adámková et al., 2009; Lightowers, 2011; Hughes et al., 2008). Ve studii ESPAD uvedlo nadměrné užití alkoholu v rámci jedné epizody v posledních 30 dnech 43 % studentů. I když stále ještě „vedou“ chlapi, je možno zaznamenat trend zvyšujícího se užívání nadměrných dávek alkoholu u dívek (Hibell et al., 2009). Co se týče ČR, konzumovalo nadměrné dávky alkoholu více než 3krát v posledním měsíci 20 % studentů (Csémy et al., 2009).

● 4 / 6 Cena a dostupnost alkoholu

Trendy ve vzorcích užívání souvisí i s cenou (viz Booth et al., 2010; Andréasson et al., 2009) a dostupností alkoholu (Gyimah-Brempong & Racine, 2006). Chaloupka & Weschler (1996) uvádějí, že nižší ceny a vyšší dostupnost jsou v pozitivní korelaci s „binge drinking“ a trestnou činností mezi vysokoškolskými studenty v USA. Toto zjištění je konzistentní i se závěry řady dalších studií z oblasti ekonomie trestné činnosti (Gyimah-Brempong & Racine, 2006).

● 4 / 7 Ostatní teoretické přístupy

Zastánci dalších teorií sice připouštějí, že souvislost mezi pitím alkoholu a kriminalitou není pouze náhodná, na druhé straně akcentují vliv jiných faktorů než účinků alkoholu na biologickou a neuropsychologickou sféru jedince.

Těmito vlivy jsou například (Pernanen et al., 2002):

4 / 7 / 1 Očekávání konzumenta

Toto pojetí vychází z výsledků experimentů, které prokázaly, že pouhé přesvědčení o tom, že účastníci experimentu pili alkohol (i když ve skutečnosti nikoliv) mělo u nich za následek výskyt agresivity, vyšší sexuální uvolněnosti a společenské nálady (Goldman et al., 1991). Odpůrci tohoto přístupu argumentují tím, že efekt očekávání má pouze omezené trvání a vytrácí se ve chvíli, kdy fyziologické pocity jedince přestávají korespondovat s objemem vypitého alkoholu.

Barnwell et al. (2006) nicméně považují očekávání konzumenta ve vztahu k agresii za významný prvek modifikující jak vzorce užívání, tak výsledné konání.

Očekávání vychází z naučených představ konzumenta o účincích alkoholu. Tyto představy získané jednak sociálně, jednak na základě vlastních zkušeností pak modifikují konzumentovo chování vůči alkoholu. Silnější pijáci očekávají spíše pozitivní, povzbuzující efekt, slabší pijáci spíše sedativní účinek (Barnwell et al., 2006).

To znamená, že očekává-li jedinec, že se po alkoholu bude chovat agresivně, přizpůsobuje dávky konzumovaného alkoholu situaci, v níž pije.

4 / 7 / 2 Popírání deviace

Self-reportové studie zabývající se rolí alkoholu v etiologii kriminálního jednání odsouzených zaznamenaly tendenci respondentů připisovat své intoxikaci v době spáchání trestného činu zásadní význam ve vztahu ke kreaci rozhodnutí porušit zákon. Alkohol však může být využíván jen jako prostředek pro zbavení se odpovědnosti a viny za deviantní konání, které je spácháno po užití alkoholu. Hlavní rozdíl oproti teorii očekávání spočívá zejména v tom, že očekávání se vytváří více méně mimo vůli subjektu, naproti tomu „obviňování alkoholu“ je užíváno vědomě a účelově.

4 / 7 / 3 Sociální význam pití alkoholu

Teorie, které se zaměřují na interpretaci sociálního významu alkoholu a pití, poukazují na to, že vztah alkoholu a násilí bude silnější ve společnostech, které takovému násilnému chování tolerují, nebo dokonce podporují (Pernanen et al., 2002; srov. ICAP, 2008). Podle tohoto sémiotického přístupu může užívání alkoholu (resp. intoxikace) nejen zvýšit pravděpodobnost výskytu nebo vyvolat agresivní chování a zvýšit riziko viktimizace, ale může také snížit pravděpodobnost intervence třetích osob, když násilný incident nastane (Bye, 2007).

● 4 / 8 Racionální využití psychofarmakologických účinků alkoholu

V souvislosti s alkoholem a trestnou činností ještě existují případy, kdy jsou účinky alkoholu úmyslně užívány k usnadnění deviantního konání různého druhu. Patří sem např. tzv. „napít se na kuráž“, pití před vyhledáváním konfliktů a rvaček, pití „na zklidnění nervů“ před spácháním majetkové trestné činnosti nebo zásobování vojáků alkoholem v průběhu válečných konfliktů (Pernanen, 1995). Pachatel je sice intoxikovaný, nicméně úmysl spáchat trestný čin předchází samotnému pití alkoholu. Psychofarmakologický účinek je užíván jen jako prostředek k usnadnění realizace vytýčeného záměru (Pernanen, 1995). V případě, že by se pachatel uvedl až do stavu nepřičetnosti, posuzoval by se tento případ jako „actio libera in causa dolosa“. Tyto případy tedy už nelze zahrnovat do skupiny trestných činů tvořících sekundární kriminalitu související s intoxikací alkoholem. Nicméně zkoumání motivace pachatele představuje mimořádně složitý problém. Je možné předpokládat, že při pokusu o vyloučení těchto případů z množiny sekundární kriminality budou mít pachatelé tendenci popírat svou deviaci a obviňovat alkohol.

Z uvedeného přehledu vyplývá, že vzájemný vztah užívání alkoholu a násilné trestné činnosti je mimořádně komplikovaný. V současné době neexistuje žádný jednoduchý teoretický model, který odpovídajícím způsobem popisuje vztah mezi alkoholem a násilím (Pernanen 1995; ICAP, 2008). Pravděpodobnější je, že na konkrétní případ lze použít zároveň více prezentovaných přístupů, které se vzájemně prolínají a doplňují.

Je možno shrnout, že lze při popisu vzájemné spojitosti v zásadě uvažovat o čtyřech posibilitách. Vztah mezi užíváním alkoholu a násilím:

- je kauzální (tedy samotné pití alkoholu přímo vede k násilnému konání),
- není kauzální (roli hrají jiné faktory než užití alkoholu a spojení alkohol-násilí je jen náhodné),
- je podmíněný (alkohol v kombinaci s jinými faktory zvyšuje pravděpodobnost neadekvátní reakce, což může vyústit v násilný projev),
- je interaktivní (rizikové faktory pro užívání alkoholu a rizikové faktory ve vztahu k násilí působí na sebe vzájemně).

● 5 ZÁVĚR

I když teorie i výzkumné studie poukazují na pozitivní korelaci mezi užíváním alkoholu a trestnou činností, z uvedeného vyplývá, že vzájemný vztah mezi pitím alkoholu a výskytem kriminality je velmi komplikovaný a nelze jednoduše určit jeden model univerzálně použitelný na všechny případy. Považovat samotnou intoxikaci pachatele za příčinu jeho násilného až kriminálního jednání je značně zjednodušené. Pravděpodobnější je, že na konkrétní případ mají vliv

i další prezentované faktory, které se vzájemně prolínají a doplňují.

Kromě samotného psychoaktivního účinku do hry totiž vstupují individuální, psychologické, sociální, environmentální a kulturní vlivy. Vzájemný vztah je tedy spíše podmíněný a interaktivní.

Zjednodušeně lze říci, že za sekundární alkoholovou kriminalitu můžeme považovat trestné činy spáchané v důsledku užití alkoholu a jeho psychofarmakologického účinku s vyloučením případů, kde alkohol nebyl (ani nepřímou) příčinou spáchání trestné činnosti. Komplexnost a mnoho rozměrnost tohoto vztahu však zásadně komplikuje možnosti stanovení objemu sekundární trestné činnosti, který je možné užívání alkoholu přiřadit.

Jedním z determinantů jsou dostupné zdroje dat, které prokazují souvislost mezi trestnou činností a užíváním alkoholu. Jako základní zdroje informací bezpochyby slouží oficiální statistická data, zejména data orgánů činných v trestním řízení. Dále možno uvažovat o použití self-reportových dat, kde o vlivu na trestnou činnost a motivaci referují přímo pachatelé. V některých státech je možné využít i data z výzkumů obětí (viktimitizačních výzkumů), kde pachatelovo ovlivnění alkoholem hodnotí sami poškození. Další informace lze získat ze studií porovnávajících časové řady konzumace alkoholu a vývoje trestné činnosti a rovněž studie hodnotící efekt regulačních opatření na trestnou činnost. Je nepochybné, že všechny tyto zdroje přinášejí hodnotné informace, nicméně rovněž všechny trpí svými specifickými nedostatky, jako je latence, vlastní náhled hodnotícího subjektu, časový posun efektu aj.

V prostředí České republiky absentují studie, které by se systematicky vztahem užívání alkoholu a trestné činnosti zabývaly. Při odhadu objemu sekundární alkoholové kriminality jsme tedy nuceni vycházet zejména z dostupných statistických dat orgánů činných v trestním řízení, které shromažďují informace o vlivu alkoholu na pachatele (resp. zdali byl v době spáchání činu pod vlivem). Hluběji se však tímto vztahem nezabývají. To vede k nutnosti aplikovat na vztah těchto dvou jevů právě zjednodušený psychofarmakologický model se všemi z toho vyplývajícími nedostatky.

Navzdory tomu, že univerzální model vztahu alkohol-násilí-kriminalita není možné určit a rovněž je z tohoto důvodu nepravděpodobné zjistit přesný objem kriminality související s alkoholem, je nutné se touto problematikou dále hlouběji zabývat, minimálně s důvodů identifikace a vyloučení případů, kdy jde jen o koincidenci těchto jevů.

LITERATURA / REFERENCES

- Adámková, T., Vondráčková, P., Vacek, J. (2009). Užívání alkoholu u vysokoškolských studentů. *Adiktologie*, 9(2), 96–103.
- Andréasson, S., Nilsson, T. & Bränström, R. (2009). Monitoring alcohol and alcohol related problems in Sweden. *Contemporary Drug Problems*, 36(3/4), 625–642.
- Barnwell, S., Borders, A. & Earleywine, M. (2006). Alcohol-aggression expectancies and dispositional aggression moderate the relationship between alcohol consumption and alcohol-related violence. *Aggressive Behavior*, 32(6), 517–527.
- Bellis, M. A., Phillips-Howard, P. A., Hughes, K., Hughes, S., Cook, P. A., Morleo, M. & Jones, L. (2009). Teenage drinking, alcohol availability and pricing: a cross-sectional study of risk and protective factors for alcohol-related harms in school children. *BMC Public Health*, 9380–391, doi:10.1186/1471-2458-9-380.
- Bennett, T. (1998). *Drugs and crime: The results of research on drug testing and interviewing arrestees*. Home Office Research Study, No. 183. London: Home Office.
- Booth, A., Meier, P., Shapland, J., Wong, R. & Paisley, S. (2010). Alcohol pricing and criminal harm: a rapid evidence assessment of the Publisher research literature. London: Home Office, <http://www.homeoffice.gov.uk/publications/alcohol-drugs/alcohol/alcohol-pricing/rapid-evidence-assessment?view=Binary> [15-11-11].
- Brichcín, S. & Spilková, J. (2002). Alkohol a jeho vztah k sexuální kriminalitě. *Kriminalistika*, 35(2).
- Brochu, S. (2006). *Drogue et criminalité. Une relation complexe*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal.
- Bye, E. K. (2007). Alcohol and violence: Use of possible confounders in a time-series analysis. *Addiction*, 102(3), 369–376.
- Calafat, A., Mantecón, A., Juan, M., Adrover-Roig, D., Blay, N. & Rosal, F. (2011). Violent behaviour, drunkenness, drug use, and social capital in nightlife contexts. *Psychosocial Intervention/Intervención Psicosocial*, 20(2), 45–51.
- Calafat, A., Kronegger, L., Juan, M., Duch, M. & Kosir, M. (2011b). Influence of the friends' network in drug use and violent behaviour among young people in the nightlife recreational context. *Psicothema*, 23(4), 544–551.
- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, vol 44, 588–608.
- Collins, J., J. & Messerschmidt P., M. (1993). Epidemiology of alcohol related violence. *Alcohol Health & Research World*, vol. 17(2), 1993, 93–100.
- Collins, J., J., Schlenger, W., E. & Jordan, B., K. (1988). Antisocial personality and substance abuse disorders. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry & the Law*, 16(2), 1988, 187–198.
- Csémy, L., Chomynová, P. & Sadílek, P. (2009). *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) – Výsledky průzkumu v České republice v roce 2007*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- Eck, J. et al. & National Institute of Justice. (2005). *Mapping crime : understanding hot spots*. U.S. Dept. of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, Washington, D.C.
- Goldman, M. S. & Roehrich, M. A. (1991). Alcohol expectancies and sexuality. *Alcohol Health & Research World*, 15: 126–132.
- Gorman, D. M., Li, Z. & Horel, S. (2005). Drug 'hot-spots', alcohol availability and violence. *Drug & Alcohol Review*, 24(6), 507–513.
- Gyimah-Brempong, K. & Racine, J. (2006). Alcohol availability and crime: a robust approach. *Applied Economics*, 38(11), 1293–1307.
- Haggård-Grann, U., Hallqvist, J., Långström, N. & Möller, J. (2006). The role of alcohol and drugs in triggering criminal violence: a case-crossover study. *Addiction*, 101(1), 100–108.
- Hammersley, R. (2008). *Drugs & Crime*. Polity Press.
- Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A. & Kraus, L. (2009). *The 2007 ESPAD report. Substance use among students in 35 European countries*. Stockholm, Sweden: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs.
- Hirschi T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Holcnerová, P. (2010). Vzorce užívání alkoholu ve vybraných kulturách. *Adiktologie*, 10(3), 154–162.
- Home Office. (2004). *Alcohol and intimate partner violence: Key findings from the research*. Findings 216. London: HO.
- Hughes, K., Anderson, Z., Morleo, M. & Bellis, M. A. (2008). Alcohol, nightlife and violence: the relative contributions of drinking before and during nights out to negative health and criminal justice outcomes. *Addiction*, 103(1), 60–65, doi:10.1111/j.1360-0443.2007.02030.x.
- Chaloupka, F. J. & Weschler, H. (1996) Binge drinking in college: the impact of price, availability and alcohol control policies, *Contemporary Economic Policy*, 14, 112–24.
- Chermack, S. & Taylor, S. (1995). Alcohol and human physical aggression: Pharmacological versus expectancy effects. *Journal of Studies on Alcohol*, vol. 56(4), 449–456.
- ICAP. (2008a). *Blue Book. Module 7. Drinking and Violence*. <http://www.icap.org/PolicyTools/ICAPBlueBook/BlueBookModules/7DrinkingandViolence/tabid/168/Default.aspx> [11-11-11].
- Kubička, L. (2006). Alcohol use in the country with the world's highest per capita beer consumption – the Czech Republic. *Addiction*, 101(10), 1396–1398, doi:10.1111/j.1360-0443.2006.01530.x.
- Kubička, L. & Csémy, L. (2008). Women's gender role orientation predicts their drinking patterns: a follow-up study of Czech women. *Addiction*, 103(6), 929–937.
- Lightowlers, C. (2011). Exploring the temporal association between young people's alcohol consumption patterns and violent behavior. *Contemporary Drug Problems*, 38(2), 191–212.
- Lugo, W. (2006). Alcohol and crime: Beyond density. *Conference Papers – American Sociological Association*.
- Merton R. (1957). *Social theory and social structure*. Glencoe: Free Press.
- Moeller, F. G., Dougherty, D. M., Lane, S. D., Steinberg, J. L. & Cherek, D. R. (1998). Antisocial personality disorder and alcohol-induced aggression. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 22: 1898–1902.
- Moore, S. C., Shepherd, J. P., Eden, S. & Sivarajasingam, V. (2007). The effect of rugby match outcome on spectator aggression and intention to drink alcohol. *Criminal Behaviour & Mental Health*, 17(2), 118–127, doi:10.1002/cbm.647.
- National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism. (2007). NIAAA Council approves definition of binge drinking. *NIAAA Newsletter*, 3:3.
- Nešpor, K. & Csémy, L. (2011). Alkohol u dětí a dospívajících – prevence a léčba. *General Practitioner/Praktický lékař*, 91(6), 360–362.
- Pérez-Díaz, C. (2000). *Alcool et délinquance*. Tendances n° 9, Observatoire Français des Drogues et des Toxicomanies, <http://www.ofdt.fr/BDD/publications/docs/tend9.pdf> [11-11-11].
- Pernanen, K., (1982). Theoretical aspects of the relationship between alcohol use and crime, In: *Drinking and Crime*, Collins, J. J., ed. Tavistock, London and New York.
- Pernanen, K. (1995). The social cost of alcohol-related crime: Conceptual, theoretical and causal attributions. *Draft paper presented at the Second International Symposium on the Economic and Social Costs of Substance Abuse, Montebello, Quebec, Canada*, October 2-5, 1995.
- Pernanen, K., Cousineau, M., Brochu, S. & Sun, F. (2002). *Proportions of crimes associated with alcohol and other drugs in Canada*. Canadian Centre on Substance Abuse.
- Plant, M., Miller, P., Plant, M., Gmel, G., Kuntsche, S., Bergmark, W. & Viidal, A. (2010). The social consequences of binge drinking among 24- to

32-Year-Olds in six European countries. *Substance Use & Misuse*, 45(4), 528–542.

● Popov, P. (2003). Rozdělení a účinky návykových látek: Alkohol. In: Kalina et al. (2003). *Drogy a drogové závislosti 1, mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky.

● Room, R & Mäkelä, K. (2000). Typologies of the cultural position of drinking. *Journal of Studies of Alcohol*, 61(3), 475–483.

● Room, R. (1976). Ambivalence as a sociological explanation: The case of cultural explanations of alcohol problems. *American Sociological Review*, 41, 1047–1065.

● Skála, J. et al. (1987). *Závislost na alkoholu a jiných drogách*. Praha: Avicenum

● Štefunková, M. (2011). Drogy a kriminalita – jaký je mezi nimi vztah? *Adiktologie*, (11)3, 156–164.

● Tutenges, S. (2009). LA NOUVELLE CULTURE DE LA « DÉFONCE ». (French). *Societes*, (103), 47–57.

● White, H. R. & Gorman, D. M. (2000). Dynamics of the drug-crime relationship. In G. LaFree (Ed.), *Criminal justice 2000 The nature of crime: Continuity and change*. Washington, DC: U.S. Department of Justice. 151–218.

● Zábanský, T., Miovský, M., Gajdošíková, H., Mravčík, V., Kalina, K. & Vopravil, J. (2001). Ekonomické náklady společnosti na zneužívání nelegálních („pouličních“) drog v České republice 1998. *Adiktologie Supplementum: Vybrané studie Analýzy dopadů novelizované drogové legislativy v ČR, 1(1)*: 143–189. Praha/Tišnov: SCAN.

● Zima, T. (2006). Metabolismus alkoholu a jeho důsledky pro poškození organismu. *Adiktologie*, (6)2, 152–161.